

EKONOMİK KRİZLERLE MÜCADELE ETMENİN TEMEL ESASLARI

Hasan ALPAGU*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ekonomik krizlerin yapısını ve krizlerin arka planını analitik bir bakış açısıyla mercek altına almaktır. Araştırmanın temel hipotezi, ekonomik krizleri küresel ekonomik sistemin bir parçası olarak kabul etme esasına dayanmaktadır. Böylelikle krizle mücadele daha gerçekçi ve kolay olacağı savunulmaktadır. Gerçekten de her ülke için ekonomik yapıyı stabilize etmek ve krizlerin ekonomik etkilerini bertaraf etmek başlı başına bir mücadele gerektirmektedir. Konunun bu önemine binaen, bu çalışma ekonomik krizlerin sebeplerini ve krizlerin ülke makroekonomik yapıları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Sonuç olarak Türkiye'deki ekonomik ve siyasi gelişmeler konu ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Krizler, Liberal Ekonomik Sistem, Forex, Borsa, Para/Maliye Politikası

JEL: C78, D63, E12, F14

THE BASIC PRINCIPLES OF TACKLING THE ECONOMIC CRISIS

Abstract

The objective of this study is to take the backgrounds as well as structure of economic crisis from an analytical point of view. The key and fundamental hypotheses of the study is that economic crisis shall be accepted as a part of global economic system. Hence it will be easier to deal with crisis. In fact, it is always a challenge for countries to stabilize their economic structures and to fix the effects of economic crisis on their economy. Hereafter economic policy of countries are based on such a dual strategy, which aims to profit from the advantages of international collaboration and same time tries to overcome the effects of economic crisis on economy. This study examines the causes of the economic crisis as well as their effects on the countries' macroeconomic structure. The economic and political developments in the Turkish economy also have been associated with the issue.

Keywords: Economic Crisis, Liberal Economic System, Forex, Stock Exchange Market, Monetary/Fiscal policy.

1. GİRİŞ

Globalleşen dünyada herhangi bir ülkedeki ekonomik gelişmeler diğer ülke ekonomilerini de önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bunun temel sebebi ise para ve varlık piyasalarının uluslararası bir boyuta ulaşmasıdır. Bu gerçek denge ve dengesizlik durumlarının elastik ve kayganlığa sebep olabilmektedir. Bundan dolayı ekonomik krizlerin ortaya çıkışını tek bir sebebe bağlamak ve aynı şekilde krizden çıkışı da tek bir enstrümanın devreye konulması ile çözüleceğine inanmak rasyonel bir yaklaşım değildir.

Bu çalışmada ekonomik krizlerin sebep ve sonuçları global gelişmelere paralel bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada ekonomik krizleri anlamının ve krizlerle mücadele etmenin esasları değerlendirilirken, aynı zamanda ekonomi bilimine yeni terim ve tanımlar kazandırma hedefi güdülmüştür.

Çalışma ayrıca, Türkiye gibi hızla gelişmekte ve şehirleşmekte olan ülkelerde, artan şehirleşmenin topluma yüklediği yeni yükümlülüklerin üstesinden gelebilme pratiğinden yola çıkılarak toplumun geniş kesimlerine hitap etmeyi amaçlamaktadır. Hakikatten de şehirlere akın eden kitlelerden önemli bir kesim, sürekli artan bir eğilimle yatırımlarını daha önce

* Yrd. Doç, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi,
hasan.alpagu@izu.edu.tr

yabancı olduğu borsa, “forex piyasası” ve sermaye piyasasının diğer enstrümanlarına yapmaktadır.

Ancak girişimci ruhuna sahip bu yeni yatırımcıların, krizleri doğru algılama ve ani şokları hesaba katabilme gibi yönleri zayıf kalmaktadır. Bu çalışma bu eksiği kapatmaya yönelik bir katkı sunmayı da hedeflemektedir.

2. ÇALIŞMANIN ÖZGÜNLÜĞÜ VE LİTERATÜRE KATKISI

Birinci Dünya Savaşı ve öncesindeki ekonomik krizlerin temelinde gıda maddeleri kıtlığı ve kontrolü hemen hemen imkânsız olan sağlık koşullarının doğurduğu kitlesel salgın hastalıkların sonucu meydana gelen göç, savaş ve kitlesel ölümler ön plana çıkmaktadır. 1918 ve özellikle de 1945 sonrası dünyanın önde gelen sanayileşmiş ülkeleri bankacılık ve finans araçlarının yaygın kullanılma imkânına kavuştular ve böylece yoğun bir ticari değişim süreci içerisine girdiler. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan krizler daha çok para ve finansal ağırlıklı olmuştur. Böylece ekonomik krizlerinin ana sebepleri arasında ölçüsüz bir şekilde verilen banka kredilerinin doğurduğu sorunlar, rant spekülasyonları ve yatırımların reel ekonomik yerine borsa ve döviz piyasası gibi spekülatif araçlara yoğunlaşmasının getirdiği sorunlar ön plana çıkmıştır. Başka bir deyişle sermaye sahipleri çokça tasarruf edip, daha az reel yatırıma yönelmektedirler. Yani likit sermaye yatırımları daha çok borsa, emlak ve değişik finans enstrümanlarına yönelmektedir.

Konunun bu önemine binaen, bu çalışmanın odak noktası bölgesel ve ekonomik krizleri uluslararası krizler ile bağlantılı bir şekilde bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmasıdır. Her olguda olduğu gibi ekonomik krizlerle mücadele etmenin en başta gelen yollarında biri de konuyu yeterince doğru bir şekilde teşhis etmek ve hakkında yeterince bilgi ve birikime sahip olmaktır. Bu bağlamda krizlerin sebepleri ve olası çözüm seçenekleri analitik bir şekilde mercek altına alınmıştır. Böylece bu değerlendirmelerde sadece belirli bir bölge veya dönemde ortaya çıkan krizleri değil, aynı şekilde bir bütün olarak ekonomik krizler ve çözüm önerileri sebep-sonuç bağlamında ele alınmıştır. Benzer şekilde, krizleri anlamak ve buna göre çözüm önerileri geliştirmek mümkün olacaktır. Çünkü ekonomik krizlerle mücadelenin en önemli kısmı, krizleri ekonomik sistemlerin bir parçası olarak kabul edip, onları ortaya çıkaran sebepleri kontrol altına alıp ve olası sonuçlarını asgari seviyelerde tutmaktır.

Gerçekten de kapitalist ekonomik sistem değişen aralıklarla ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizlerin ortaya çıkış sebeplerine baktığımızda ise sosyal ve ekonomik değişmelerin yanı sıra, faiz, borsa ve döviz endeksleri gibi spekülatif yatırım araçlarına bağlı bir şekilde kurulan “kâr maksimize” denklemi üzerinde kurulan sürekli kazanma güdüsüdür. Tabiiatta hiçbir şey sürekli ve istikrarlı olamayacağı gerçeğini göz önüne aldığımızda, sürekli kazanmanın da zaman zaman sekteye uğrayacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkar. Bu sebepten dolayı ekonomik krizlerin ortaya çıkmasında sadece doğrudan sorumlu veya sorumlular aramak yerine kriz gerçeğini olduğu gibi kabul edip, toplumun her kesiminin bu bilinçle aydınlanması ve kriz hakkında yeterli bilgi ve altyapı ile donatılması hedeflenerek olası krizlere hazırlıklı olmalarının daha realist bir yaklaşım olduğu tezi savunulmuştur.

3. YÖNTEM VE AMAÇ

Galileo'nun vurguladığı gibi “Ölçülebilir olanı ölçün ve ölçülmeeyeni ise ölçülebilir hale getirin” yaklaşımından yola çıkılarak, krizlerle mücadele etmenin en başta gelen yöntemi

onları anlayabilmektir. Bunun için onları ölçülebilir bir yaklaşımla ele almak gerekir. Gerçekte de bir şeyi ölçebilmek öncelikle o olguyu yeterince tanımaktan geçer. Hiçbir bilim dalı tanınmayan bir olguyu veya fenomeni ölçmeye kalkışmaz. Yani bilimsel çalışmalarda öncelikle konunun tanımı yapılarak araştırma süreci başlatılır. Bu bağlamda bu çalışmamızın amacı ekonomik krizlerin herkes tarafından etraflıca tanınması ve bütüncül bir yaklaşımla mercek altına alabilme imkânına kavuşmadır.

Bu anlayış çerçevesinde, bu çalışmada sebep-sonuç ilişkisine dayalı makroekonomik bir yaklaşıma başvurulmuştur. Çalışmada objektif ve yapıcı-eleştirel bir yaklaşım izlenmeye çalışılmıştır. Böylece krizlerin sebep ve sonuçlarının yanı sıra, krizle mücadele araç ve yöntemleri tüme varımcı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yöntemle krizleri anlamak ve sonuçları hakkında fikir yürütmek isteyen akademik ve diğer araştırmacıların kendi görüş ve yaklaşımlarını netleştirmede bu çalışmanın sunduğu kapsamlı bilgi ve analizlerden yararlanabileceklerdir. Bu yönetime başvuranın temel sebebi ise ekonomik krizleri anlama ve çözüm önerileri konusunda bu tür çalışmaların eksikliğidir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha çok belli bir ülkenin veya belli bir ekonomik krizin analizi yapılmaya çalışılmış ve buna yönelik veriler kullanılmıştır. Oysaki 1929 tarihli “Büyük Buhan” dan günümüze kadar zaman zaman vuku bulan krizlerin ortak birçok yönlerinin olmasının yanı sıra, bu tür krizlere karşı alınacak yöntemler arasında benzerlikler vardır. Değişen daha çok krizin zamanı ve normalleşme sürecine kadar topluma yüklediği sonuçlarının işçi, işveren, kamu ve halk arasında ne denli adil taşıdığıdır.

4. EKONOMİK KRİZLER VE HÜKÜMETLERİN PARA VE MALİYE POLİTİKALARI

Eleştirel ekonomistlere göre neo-liberal yaklaşımların savunduğu piyasanın arz-talep tezine göre dengeye gelme durumu sadece bir istisnadan ibarettir ve serbest piyasa ekonomisi ve piyasanın kendi dengesini sağlama tezi krizlerin en başta gelen sebeplerinden birisidir. Bu yüzden ancak yeterli ve etkili bir banka kredi sistemi krizleri önleyebilir. Çünkü krizlerin ortaya çıkmasında bankaların verdikleri ölçsüz krediler ve bu kredilerin meydana getirdiği istikrasızlık yol açmaktadır (Werner, 2007;116).

Kapitalist sisteme temelde karşı çıkan tezleri ile eleştirel ekonomistlerin fikir babası olarak kabul edilen Karl Marx’a göre ise, kapitalist sistem krizler üzerinde kurulmuş bir felsefeye sahiptir. Buna göre kapitalist ekonomik sistem periyodik kriz döngüsü çerçevesinde işlevini sürdürmektedir. Daha açık bir ifade ile sistemin işleyebilmesi için belirli aralıklarla piyasa güçlü olan sermaye sahipleri lehinde zayıf halkaların elenmesi ile kendisini yenilemektedir (Marx, 2008; 117).

Marx ve diğer eleştirel ekonomistlerin bu yaklaşımları krizlere çözüm getirmek yerine liberal sistemi devrim yolu (devlet müdahalesi) ile radikal bir şekilde sosyalist bir rejime dönüştürme tezine dayandığından dolayı, liberal ekonomistler tarafından uzun süre dikkate alınmamıştır. Ancak 1929 Büyük Ekonomik Buhan sonucu dünya ekonomisi kalıcı bir stagflasyonist (enflasyon ile resesyonun aynı anda piyasa hâkim olma durumu) sürece girerken alternatif çözüm önerileri devreye girmiştir. Bunun sonucu olarak iktisatçı John Keynes pragmatist bir yaklaşımla devletin gerektiğinde sınırlı bir şekilde piyasaya müdahalesini savunmuş ve bu tezi başarı ile uygulanmıştır. Bunun sonucu olarak piyasadaki ekonomik durgunluğa çözüm olarak kamu maliye politikası ile devlet harcamaları ($Y = C + G$

+ I + X - M) artırılmış ve böylece tüketim hızla genişlemiş ve bu da üretimin önünü açarak ekonomide canlanma ve büyüme sağlanmıştır. Bu yaklaşım günümüze kadar çözümün bir parçası olarak ön plana çıkmaktadır.

Öte yandan sisteme yönelik eleştiriler süreklilik göstermektedir. Kapitalizmin kriz eğilimli bir yapıya sahip olduğu halde neden krizleri kimsenin öngörmediği ve her defasında aynı sonuçları doğurduğu birçok ekonomist tarafından eleştiri konusu olmaktadır. Sermayeyi “daha fazla paranın peşinde olduğu süreç” olarak tanımlayan ve sermayenin her sene %3 büyüme gerekliliğini vurgulayan Harvey’ye göre, sermaye akışının sürekliliğinde meydana gelebilecek kesintinin sermayenin değerini yitirmesine neden olabileceğini, bu durumun ise krize yol açabileceğini belirtmektedir (Harvey, 2012;307).

Friedman’a göre her ekonomi yönetimin üç temel dileği vardır: işsizlik, fiyat istikrarı ve hızlı büyüme (Friedman, 1968). Ancak bu hedefleri tutturmak veya sabitlemek kolay değildir. Çünkü ekonomik krizler deyim yerindeyse Demokles’in kılıcı misali ekonomi yönetimlerin başında sallanmaktadır. Bundan dolayı, günümüz ekonomi yönetimleri krizleri sistemin bir parçası olarak görmek ve bu doğrultuda ekonomik programlarına gerekli önlem ve uygulamaları da dâhil etmek zorundadırlar. Öte yandan, ülkelerin ekonomik performansları büyük ölçüde hükümetlerin izledikleri politikalara bağlı olmakla beraber, dış piyasadaki gelişmelerden de önemli ölçüde etkilenmektedir.

Ekonomik kriz, “örümcek ağı” teoreminde (Cobweb) sözü edilen ve adım adım kurulan iktisadi ağın tersine açılması, yani adım adım çözülmesi/bozulması demektir. Diğer bir ifadeyle, bir ekonominin büyüme sürecine girdikten belli bir süre sonra tersi bir sürece de girebileceği her zamanki olası durumudur. Bu açıdan hükümetler, ekonomik planlamalarını yaparlarken, olası ekonomik krizleri hesaba katmak zorunda oldukları gerçeği, ülkenin istikrarı için çok önemli bir özellik taşımaktadır.

Ekonomik krizler genellikle borsa, emtia ve para piyasalarında meydana gelen “ani dalgalanmalar” ile başlar. Piyasalarda fiyatlar düşer. Hızlı bir şekilde girişimciler ve şirketlerin sermayelerinde kayıplar meydana gelir. İşletmelerin verimlilikleri geriler ve büyüme yavaşlar veya durgunlaşır. Sonuçta enflasyon yükselir ve Merkez Bankaları fiyatları aşağıya çekmek için faiz oranlarını yükseltirler. Bu süreçte yeterli rezervleri olmayan küçük ve orta ölçekli şirketlerde iflaslar çoğalır. Büyük şirketler ise mümkün olduğunca krizi daha az kayıpla atlamaya yönelik önlemlere ağırlık verirler. Buna bağlı olarak işten çıkarmalar gündeme gelir. Sonuçta ekonomi, depresyon ya da durgunluk fazına girer.

Diğer yandan, ekonomi yönetimlerinin en çok zorlandığı veya dikkat etmesi gereken asıl önemli konu; para ve paranın işleyişini yönlendiren politikaların etkin ve doğru bir şekilde yürütülmesi olgusudur. Para ve maliye politikaları günümüze kadar önemli evreler geçirmiştir. Bu değişim ve yeniden yapılandırma evrelerinde ise güçlü ekonomik yapıya sahip gelişmiş ülkelerdeki temel anlayış ve ilkeler ana belirleyici olmuştur.

Uluslararası bir boyut kazanan ülkelerin para ve maliye politikası karar vericileri, ulusal ve küresel krizleri de denkleme dâhil etmek zorundadır. Ancak bu süreç giderek kompleks bir yapıya dönüşmektedir. Karar alıcıların ve politika belirleyicilerin yerel ve global gelişmeleri aynı denkleme dâhil edip, çözüme bu bakış açısıyla yaklaşmaları gerekmektedir. IMF ve

Dünya Bankası kemer sıkma ve özel destek paketleri bu denklemin en önemli öğelerini oluşturmaktadırlar.

Konuya tarihsel bir bütünlük olarak bakıldığında, 18. yüzyıl ve öncesinde ekonomik krizler daha çok savaş ve salgın hastalıklar sonucu ortaya çıkan gıda kıtlığından kaynaklanmaktaydı. Ancak 19.yüzyıldan beri şehirleşmeyle artan para ve sermaye piyasaları krizlere damgasını vurmaktadır. Bu yapısal değişimin nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Paranın uluslararası bir ödeme ve en önemlisi de yatırım aracı olma rolündeki artışı
- Küresel bazda yatırımcıların para piyasalarında daha aktif olma yönündeki artan talebi ve önlerindeki engellerin karşılıklı olarak azaltılması
- Yatırımcıların, küreselleşmenin en etkin öncüleri ve/veya etkenleri konumuna gelmeleri
- İnternet ve dijital teknolojinin küresel yatırım kararlarını almayı kolaylaştırması.

Sonuç olarak, bu çalışmada eleştirisel iktisatçıların görüşlerine yer vermekle birlikte, Çin ve Küba gibi sosyalist ülkelerin bile liberal ekonomik sisteme ayak uydurduklarını göz önüne alarak, liberale sistemin çözüm yöntemlerine uygun realist analizler yapılmaya çalışılmıştır.

4.1.Ekonomik Krizlerin Belirtileri ve Yapıları

Ben Bernanke' ye göre özellikle para ve finans piyanları küreselleşme ile birlikte sınırları aştığı için (Bernanke 2007), Smith'in sözü ettiği "gizli el" aracılığı ile dengeye gelmektedir. Bu denge arayışları çerçevesinde krizler aracılığı ile piyasada dengenin önündeki unsurlar elimine edilmektedir. Dahası Adam Smith'in "Invisible Hand- Gizli El" günümüzde büyük sermaye sahipleri ve çokuluslu şirketler şeklinde algılanmaktadır. Başka bir deyişle, aslında gizli elin kimler olduğu ortadadır. Gizli olan ise piyasayı ne zaman ve nasıl yeni bir krize gireceği sadece gizli el tarafından belirlenmesi/bilinmesi gerçeğidir. Bu durum kapalı devre kamera sistemine benzetilebilir. Yani piyasa sürekli belirli bir grubun kontrolünde işlenmektedir. Hakikaten de bu tür yatırımcılar ekonomik karar vericileri ile olan sıkı ilişkileri ve sahip oldukları devasa sermaye sayesinde piyasası yönlendirmede etkin bir rol oynamaktadırlar. Diğer yandan, ekonomik krizleri global bir bakış açısı ile ele alındığında şu noktaların ön plana çıktığı görülmektedir:

- Cari açık
- Bütçe açığı
- Yerli paranın aşırı değerlenmesi veya tam tersi
- Finansal piyasalarda aşırı dalgalanmalar
- Enflasyon
- Artan işsizlik
- Zaman zaman yükselen jeopolitik riskler

Ekonomi literatüründe krizler, etkili oldukları süreye göre U, V ve L tipi krizler gibi farklı kategorilere ayrılırlar. Cari ve bütçe açıklarının temel alındığı krizler "U tipi" krizlerdir. U tipi krizlerde oluşacak olan olumsuz etkiler uzun bir süre devam edebilmektedir. Bu bağlamda kamuda yapısal reformlara ve ekonomik düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Yerli paranın aşırı değerlenmesi/değersizleşmesi ve finansal piyasalarında aşırı dalgalanmalar genellikle "V tipi" krizler olarak değerlendirilir. Bu tür krizlerde ekonomi önce dip noktasını

görebilmekte, sonrasında ise hızlı çıkışla toparlanabilmektedir. Burada Merkez Bankası'nın para politikası araçları ile müdahaleleri etkili olabilmektedir.

Enflasyon, işsizlik ve jeopolitik risklerin sebep olduğu krizler ise “L tipi” krizler olarak etkilerini gösterirler. Bu durumda ekonomi dip yapıyor ve uzun süre toparlanamıyor. Bu tür kriz sürecinde FDI kaçışları hızlanır ve reel sektör resesyona girer.

Bugüne kadar Türkiye'nin yaşadığı krizler daha çok U tipi krizler kategorisine dâhil edilebilir. Özellikle IMF destekli Stand by anlaşmaları, geçmişte Türkiye'de vuku bulan krizlerin L tipi krizlere dönüşmesini engellemekte önemli rol almıştır (Alpago, 2002; 129).

Öte yandan özellikle jeopolitik etkenlerin de denkleme dâhil olduğu ekonomik krizlerde, krizle mücadele konusunda sadece ekonomik önlemler yetmemekte, siyasi iradenin çözüm üretebilme kapasitesi de ön plana çıkmaktadır.

4.2.Krizlere Karşı Alınacak Önlemler:

Günümüzde krizlerle mücadelede Keynesçi bir yaklaşım hâkimdir. Bu yaklaşım parasal ve mali politika araçları ile sürdürülmektedir. Gerek IMF destekli daraltıcı politikalarında ve gerekse hükümetlerin ekonomik değişkenleri kontrol altında tutabilmek için aşağıdaki piyasa müdahale yöntemlerine başvururlar:

- MB aralığı ile proaktif önlemlere başvurmak
- Kamuda mali disiplini sağlamak
- Bankaları etkin bir şekilde denetlemek
- Yerine göre genişleyici veya daraltıcı para politikası yürütmek. (Eğer ekonomide aşırı ısınma varsa daraltıcı para politikası, aksine ekonomide aşırı soğuma varsa genişleyici para politikası ile ekonomiyi yeniden canlandırmak gerekir. Ancak daraltıcı veya genişletici maliye politikacılarının yan etkileri de hesaplamak gerekir.)
- Yapısal reformlara hız verilmek

5. PİYASALAR ARASI GEÇİŞLERİ YÖNLENDİREN ETKENLER

Reel üretim yerine faiz, borsa ve döviz piyasası aracılığı ile paradan para kazanmanın en büyük maliyeti risk almaktır. Bu bağlamda risk alanların paniklemesi finansal krizlerin ana sebepleri arasında yer almaktadır. Çünkü reel üretim olmadan paradan para kazanmak isteyenlerin oluşturdukları “Bubble Economy-balon piyasa” bu panik havası sonucunda k deyim yerindeyse patlar ve bu durum finansal kriz diye tanımlanır. Daha 1358 yılında Fransız din adamı Nicolas de Oresme para üzerinde kurulan bu suni piyasanın doğurduğu krizlerin ticaret ve reel üretimi de krize sürükleyeceği uyarısında bulunmuş ve zamanın hükümeti tarafında istenmeyen adam ilan edilmiştir (Altmiks, 2010; 29). Yani ekonomik krizler aynı zamanda yönetim ile ülkede söz sahibi olan diğer kişi ve kurumlar arasında da krizlere yol açabilmektedir.

Gerçekten de ekonomide mal ve varlık piyasaları arasındaki ilişki etki-tepki kuralına göre hareket etmektedir. Piyasadaki her bir değişim, bir diğerinin değişim yönüne göre pozisyonunu belirler. Gerek emtia, gerek borsa ve gerekse faiz gibi Merkez Bankası parasal araçlarında oluşan bir değişim, bir diğerini zincirleme bir şekilde etkilemektedir. Forex piyasası, borsa işlemleri ve Merkez Bankaları araçları genellikle birbirleri ile ters orantılı bir şekilde işlemektedir. Örneğin, faizdeki bir düşüş yatırımcıları borsa veya döviz yöneltir. Diğer yandan tüm yatırımlarda ekonominin temel bir kuralı belirleyici olmaktadır. Yani en iyi sonuçlu işlemler, en düşük fiyattan alınan ve en yüksek fiyattan satılan enstrümanlardan

oluşur. Diğer bir ifade ile “fiyat düşünce alınır, yükselince satılır” kuralı piyasa dinamiklerinin temel lokomotif fonksiyonunu görür.

5.1.Borsa ve Forex Piyasalarında Dikkat Edilmesi Gereken Değişkenler

Günümüzde banka ve şirketlerin yanı sıra vatandaşlar borsa ve döviz piyasasında değişen ölçülerde günlük “al-sat” işlemleri gerçekleştirmektedir. Ancak özellikle ekonomi bilgisi yeterli olmayan ve yeterince deneyim edinmemiş küçük yatırımcıların aşağıdaki hususları göz önünde almaları gerekmektedir:

- Destek ve direnç noktalarının süre ve aralık genişliklerinin doğru tespit edilmesi
- Teknik ve genel analizlerinin uzmanlarca yapılması
- Makro-ekonomik değişkenlerin iyi takip edilmesi
- Siyasi ve jeopolitik faktörlerin hesaba katılması

5.2.Neden Fed’in Kararları Global Piyasaları Etkilerken, TCMB’nin Kararları Ancak Yerli Piyasaları Etkilemektedir?

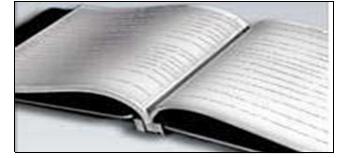
Gerek hisse senetleri ve emtia borsası ve gerekse de döviz piyasasında merkez bankalarının kararları etkili olmaktadır. Bu açıdan Fed ve TCMB kararları aşağıdaki nedenlerden dolayı yatırımcıların kâr arayışlarını yönlendirmede etkili olmaktadır:

- Doların efsanevi bir şekilde global bir para birimi oluşu. (Böylece gerek bankalar arası gerekse bireysel yatırımcı ve mevduat sahipleri için birer değer saklama aracı niteliğini taşır.)
- Doların likit oluşu (Başka para birimine gerek duyulmadan doğrudan bir ödeme aracı olarak herkesçe kabul edilmesi.)
- ABD ekonomisinin büküklüğü ve ABD mahreçli firmaların global bazda etkin olmaları
- ABD’nin Nasdaq ve Dow Johns gibi dünya borsalarını yönlendiren sermaye piyasası merkezi oluşu.

5.3.Yatırım Stratejilerine Yön Veren Denklem

Ekonomik krizler, bireyleri ve kurumları gelir düzeyi ile yatırım aldıkları pozisyona göre farklı boyutta ve derinlikte etkiler. Bu nedenle hemen herkes belli bir oranda ekonomik verileri analiz etmeye ve yorumlamaya muvafaktır. Özellikle deneyimsiz yatırımcılar, yatırım piyasasında eksik bilgi ve isabetli olmayan analizler sonucu olarak şok kayıplarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu açıdan yatırımcı, karar alma sürecinde rasyonel bir strateji denklemi kurmalı ve kararlarını bu denklem öğelerindeki değişimleri gözlemleyerek vermelidir.

Burada önemli olan denklemin öğelerini yerli yerine koymak ve konuyu sistematik bir bakış açısı ile değerlendirebilmektir. Böylece denklemde bir birimdeki değişimin, toplam denklemi ne ölçüde etkileyeceği daha net ve objektif bir şekilde görülebilir. Ayrıca, borsa ve forex piyasasında aktif yatırımcılar, stratejilerini belirlerken tıpkı futbolda teknik adamların davrandıkları gibi hem kendi hem de rakip takımın tüm davranış ve taktiklerini kombine ederek hareket etmelidir.

Tablo I: Krizler ve Yatırım Denkleminin En Önemli Değişkenleri

Krizlerin Sebepleri	Müdahalede Bulunanlar	Müdahale Araçları	Hükümetin Politika Araçları	Sonuçlar
Enflasyon	Merkez	Vergi oranları/	Para politikası/	Daraltıcı
Faiz	Bankası/	Harcamalar	Maliye politikası	/Genişleyici
Döviz	Hükümet			
İşsizlik	İşveren/Kamu /STK'lar	İşsizlik sigortası/Güvenlik önlemleri	Görüşmeler/Teklifler	İşten çıkarmalar/Ücret indirim /Protestolar / grevler
Reel yatırımlar	Kar güdüsü	Teşvik/Garanti	Özelleştirme/ Yap-ışlet-devret	Yer değişimi/İflas
İhracat/İthalat	Kar güdüsü	Teşvik/Gümrük vergileri	Döviz müdahale/Teşvik	Azalma/Artma

5.4.Faiz ve Sermaye Arasındaki İlişki

Faiz oranları, piyasadaki gelişmelere göre sürekli bir değişim süreci yaşar. Bundan dolayı faiz, spekülasyon kazançlar grubuna girer. Faize yatırılan sermaye bir çeşit “pasif sermayedir” ve yatırımcısı açısından ise sermayesini enflasyon etkisinden korumanın en kısa ve risksiz yoludur.

Firmalar üretimde kullanmak üzere bankalardan ödünç aldıkları parasal sermayenin bedeli olarak faiz öderler. Faiz oranları yüksek olduğu zaman, tasarruf sahipleri paralarını faize yatıracakları için bankalardan biriken ödünç verilebilir sermaye miktarı artar. Ancak bu kez bankalar tasarruf sahiplerine daha yüksek faiz ödeyecekleri için firmalara da buna paralel bir şekilde ödünç verecekleri krediler için daha yüksek faiz talep ederler. Bu durum yatırımları olumsuz yönde etkiler. Diğer bir ifadeyle yüksek faiz oranları likit parayı daha çok ve hızlı bir şekilde cezbeder. Ancak reel yatırımların kâr beklentileri uzun vadeli olduğu için likit paranın faize yönelmesi karşısında dezavantajlı bir konuma düşerler.

Bu bağlamda faiz kârı sermaye sahibine kalırken, reel yatırımlar, çoğaltan etkisiyle makroekonomik büyümeye doğrudan katkıda bulunur. Reel yatırıma yönelen sermaye hem üretici hem tüketici, hem de istihdam açısından ekonomiye katkı sağlar. Yani parasal sermaye reel üretime yöneldiği zaman ekonomik hacim ve dolayısıyla ekonomik büyüme ivme kazanır. Bu açıdan faiz kapitalist sistemin en başta gelen yatırım araçları arasında yer almasına rağmen toplumda çoğu kez kötü bir imajla anılmaktadır.

5.5.Enflasyon ve İşsizlik İkilemi

Genişleyici veya daraltıcı maliye politikalarının hedefindeki enflasyon ve işsizlik oranları arasında ters bir ilişki mevcuttur. Buna göre kriz ortamında hükümetler deyim yerindeyse iki kötü seçenek arasında en az zararlısını seçmek zorunda kalmaktadır. Yani hükümet ya yüksek enflasyonu göze alacak, ya da yüksek işsizliğe katlanacaktır. Phillips eğrisi bu konuya teorik bir açıklama getirmeye çalışır. Ancak Phillips eğrisi enflasyon ve işsizlik arasındaki ters ilişkinin ekonomik krizle olan bağlantısını açıklamaktan uzak olduğu için, bu teori sadece ders kitaplarında genel bir bakış açısı olarak yetinmektedir.

Genişleyici veya daraltıcı maliye politikaları işsizlik ve enflasyon arasındaki tercihlerin dengelenmesini hedeflenmektedir. Genişleyici maliye politikası ile işsizlik oranının aşağı çekilmesi istenir. Bundan dolayı;

- Özel sektöre istihdam için teşvik primleri verilir,
- Vergi indirimlerine gidilir,
- Kamu sektörüne memur alımı gibi istihdam yaratıcı mali programlara ağırlık verilir.

Burada üzerinde durulması gereken bir konu da vergi oranları ve kamu gelirleridir. Vergiler kamu gelirlerinin en önemli kalemini oluşturduğu için ekonomik dengenin sağlanmasında mümkün olduğunca dokunulmaması gereken bir husus teşkil ederler. Vergi indirimleri kamu gelirlerinde azalmayı ve dolayısıyla kamu harcamalarını kısıtlamayı zorlayacağı için kalıcı bir çözüm değildir. Aynı şekilde vergi oranlarının artırılması da yatırımcıyı ve tüketiciyi olumsuz yönde etkileyeceği için bir ekonomide uzun vadeli kalıtsal daralmaya yol açabilir.

Öte yandan, daraltıcı maliye politikasıyla da enflasyon oranının düşürülmesi için para ve maliye politikalarında kısıtlayıcı uygulamalara gidilir. Böylece alım gücü zayıflayan tüketici harcamalarını kısıtlar ve bu durumda fiyatların düşmesine yol açar. Bu tür bir programın uygulaması sürecinde;

- Özel sektörde işten çıkarmalara göz yumulur,
- Kamu sektöründe işe alımlar durdurulur,
- Özelleştirmeye ağırlık verilir,
- Vergi oranları yükseltilir,
- İşsizlik primleri ve istihdam teşvikleri en düşük seviyeye çekilir.

Aslında enflasyon ile işsizlik ikileminde bir tercihe mecbur kalmak, bir ekonomi için hiçbir zaman arzu edilen bir durum değildir. Bu ikilem genellikle kriz ortamındaki veya krize meyilli ekonomilerde gözlenen bir durumdur. Çoğu zaman daraltıcı maliye politikaları, hükümeti ve STK'ları karşı karşıya getirir. Sendikalar işten çıkarmalara, işçi ücretlerine yönelik kesinti ve kısıtlayıcı önemelemlere karşı grev ve eylem gibi kitlesel aktivitelere ağırlık verirler. Bu durum özellikle kriz ortamındaki hükümetlerin kemer sıkma gibi mali politikaları uygulamasını zorlaştırmaktadır.

6. EKONOMİK KRİZLERİN ZİNCİRLEME YANSIMALARI

Dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen iktisadi bir dalgalanma, yine herhangi bir diğer bölgede kendisini hissettirebilmektedir. Ancak krizin etkisi ve şiddeti, çıktığı bölge ve sektör bakımından farklı ülkelerde farklı boyutlarda olabilmektedir. Örneğin az gelişmiş bir ülkede meydana gelen ekonomik bir kriz, etkisini diğer ülke ve bölgelerde daha az hissettirebilir veya hiç hissettirmeyebilir. Ancak ekonomik açıdan dünyada önemli bir ağırlığa sahip olan ülkelerde meydana gelen krizler hem bölgesel, hem de küresel açıdan etkisini çok daha güçlü bir şekilde hissettirilebilmektedir. Domino taşları örneğinde olduğu gibi diğer taşları yerinde oynatacak olan ana faktör daima en baştaki taşlardır. İlk taşlardaki bir hareketlilik, diğer taşları zorlayarak zincirleme bir etki-tepki sürecine sokar. Dünyada ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir nüfuzla sahip ülkeler, domino taşları örneğinde olduğu gibi sıralamanın en başındaki ülkelerdir.

Tartışılması gereken diğer bir hususta; neden krizlerin bu finansal enstrümanları en yoğun bir şekilde kullanan ülke ve şirketlerden daha ziyade ekonomik olarak zayıf olanları etkilediğidir. Bu durumu bariz bir örnekle açıklamak mümkündür. Şöyle ki, ekonomik krizler aynı zamanda fırsatlar doğurmaktadır. Bu fırsatların en başında ise sermaye sahibi kişi ve kurumların kriz dolayısıyla ucuzlayan finansal ve reel ürünleri daha düşük maliyetlerle elde etme imkânına kavuşmalarıdır. Diğer yandan zayıf ekonomik yapılarından dolayı düşük sermaye sahibi kişi ve kurumların ucuzlayan ekonomik enstrümanları almak yerine, nakit darboğazından dolayı ellerindeki mevcut varlıkları daha ucuza piyasaya sürerek kriz mağduru durumuna düşmektedirler. Bu durum aynı zamanda dünyadaki az gelişmiş ve gelişmiş ülke kısır döngüsünün devam etmesine sebep olan nedenlerin başında gelmektedir.

6.1. Ekonomik Krizleri Tetikleyen Sebep ve Sonuçlar

Ekonomik krizler tıpkı doğadaki tektonik hareketler gibi ülkeleri ve toplumları değiştirmeye zorlamakta ve yeni oluşumlara yol açmaktadır. Krizler bazen ekonomik ve siyasi yönetimin başarısızlıkları sonucu, bazen de iç ve dış dengelerdeki değişimler doğrultusunda yeni bir denge noktasına ulaşılması süreci neden olmaktadır. Aslında ekonomik krizler, sistemlerin kabuk değiştirme ve yeni pozisyon alma süreçlerinin birer sonucudur. Her değişim yeni bir oluşum meydana getirir ve her yeni oluşum başka bir değişimi işaret etmektedir.

Krizlerin sebepleri şu başlıklar altında sıralanabilir:

- Yönetimin başarısız ekonomik ve siyasi politikaları
- Müttefik ülke ve komşularının başarısızlıkları
- Doğal sebepler

Kriz türlerinin süreleri açısından sınıflandırılması:

- Geçici veya konjonktürel krizler
- Yapısal veya strüktürel krizler
- Psikolojik veya algısal krizler

Krizlerin etki alanları ve çikış noktaları açısından sınıflandırılması:

- Ulusal krizler
- Bölgesel krizler (global krize dönüşme olasılıkları yüksek krizlerdir. Uzak Asya krizleri buna örnektir.)
- Uluslararası veya global krizler.

Endüstrileşmiş ülke ve bölgelerde meydana gelen krizler global nitelik kazanır. Çünkü bu ülke ekonomileri dünya ekonomisine yön veren FDI, ihracat ve ithalat akımlarının merkezi konumundalar. Dolayısıyla bu tür krizler tüm dünyaya dalga dalga yayar. Gelişmiş ülke menşeli krizler kısa sürede global krizlere dönüşürken, az gelişmiş ülke kaynaklı krizler daha çok dar bir alanda etkili olurlar. Bu duruma daha somut bir örnekle açıklık getirmek için Somali örnek olarak gösterilebilir. Somali'deki bir kriz (ki bu gibi ülkeler genellikle sürekli krizler girdabı içerisinde bulunmaktadır) dünya finans çevrelerinde gündeme bile gelmez.

Diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa Birliği'nde veya bölgesel ve küresel güç konumunda olan başka bir ülkede meydana gelen en düşük yoğunluklu dalgalanma veya değişim, dünya genelinde hemen gündemin en önemli bir maddesi haline gelebilmektedir.

Örneğin Amerika Merkez Bankası'nın (Fed) faiz oranları konusundaki kararları dünya finans piyasalarını şekillendirebilmektedir. Çünkü modern ekonomideki veriler birbirlerine bir

zincirin halkaları gibi bağlıdır. Bir birimdeki değişim diğerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Diğer yanda, ekonomik ağırlıkları açısından ülkeler üç temel gruba göre sınıflandırılmaktadır:

- Gelişmiş veya endüstrileşmiş ülkeler (Örneğin, ABD ve Kanada)
- Gelişmekte olan ülkeler veya gelişmekte olan pazarlar (Türkiye ve Malezya)
- Azgelişmiş veya gelişmemiş ülkeler (Somali ve Afganistan)

Yukarıdaki sınıflandırmaya dikkat edilirse, her bir sınıflandırmanın aynı zamanda iki eşanlımlı isimlendirmesi söz konusudur. Bu farklı isimlendirmenin nedeni sebep-sonuç bağı çerçevesinde açıklanabilir. Gelişmiş ülkeler yüksek bir endüstriye sahip oldukları ve bu endüstrileşme onlara sürekli bir üstünlük sağladığı için hem “gelişmiş ülkeler” hem de “endüstrileşmiş ülkeler” tabirleri ile nitelendirilmektedirler. Diğer yandan, ikinci kategorideki ülkeler için “gelişmekte olan ülkeler” veya “gelişmekte olan pazarlar” tabirleri kullanılır. Bu farklı iki nitelendirmenin kullanılması, bu ülkelerin birer pazar olarak önemli fonksiyonlar üstlenmelerinden ileri gelmektedir. Bu ülkeler “eşik” veya “ara” veyahut “geçiş pazarları” fonksiyonlarını görürler. Daha açıklayıcı ifadelerle ele almak gerekirse, bu ülkelere birinci grup (gelişmiş) ve ikinci grup (gelişmekte) olan ülkeler arasında bir ortak buluşma yeri görevini yürütüyorlar. Bundan dolayı her iki gruptan da bazı ekonomik benzerlikler gösterirler. Üçüncü gruptaki ülkeler ise, kronik alt yapı sorunları olan, ekonomik ve siyasi açıdan istikrarlı bir trend izleyemeyen ülkeleri tanımlamaktadır. Bu tür ülkeler başta ekonomik olarak diğer alanlarda da birinci ve ikinci gruptaki ülkelerin gerisinde kaldıklarından dolayı onları “az gelişmiş” veya daha radikal bir söylemle “geri kalmış ülkeler” olarak da tanımlamak mümkündür.

6.2.Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Krizlerin Endüstrileşmiş Ülkeler Üzerindeki Etkileri

Gelişmekte olan ülkeler birer geçiş veya köprü rolü üstlenmektedirler. Bundan dolayı bu tür ülkelerde meydana gelen krizlerin diğer iki grup (gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler) üzerinde etkileri büyük olmaktadır. Çünkü ekonomide kaynakların ve yatırımların akışkanlığı önemli bir engelle karşı karşıya kalır. Bu durumu kaynağından akıp giden ve o vadadaki tarlaları taşıdığı su ile yeşillendiren bir ırmak örneği ile daha net bir şekilde değerlendirebiliriz. Varsayalım ki ırmağın kaynağı gelişmiş ülkeleri, kaynağın suyunu daha aşağılara taşıyan nehir ise gelişmekte olan ülkeleri ve bu nehir suyu olmadan kuruma tehlikesi ile karşı karşıya kalan yeşil alanlar da az gelişmiş ülkeleri temsil etsin. Bu durumda kaynaktaki bir kriz zaten nehir sularının azalmasına ve böylece tüm sistemi felç etmesine neden olacaktır. Kaynağı besleyen şartlar olan hava ve iklim değişikliklerine göre bazı düzensizlikler gösterirse, bu tür konjonktürel dalgalanmaların uzun vadede düzelişip düzelmeyeceği tahmin edilebilir. Ancak nehir yatağında meydana gelen bir olumsuzluk bir yandan kaynağın etkinliğini düşürürken, diğer yandan ise hacmindeki baskıyı yükseltir. Bu durum nehrin yaşam verdiği alanlarda da kuraklığa yol açar. Konuyu şimdi özetlemek gerekirse, birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlı olan ülke ekonomileri, farklı gelişmişlik düzeylerine rağmen birbirlerine karşılıklı bağımlıdır. Biz bu karşılıklı ekonomik bağımlılık durumunu “üçlü bağımlılık modeli” olarak adlandırabiliriz. Tablo II’de görüleceği gibi bir bölge veya ülkede meydana gelen bir kriz sadece bir alanla sınırlı kalmıyor. Kriz süresi ve çıkış nedenine göre etkisini yıllarca hissettirebilir ve etki alanını da genişletebilir.

Tablo II: 1990 ile 2008 yılları arasında baş gösteren önemli global krizler

Kriz	Zaman	Yer / Çıkış	Sonuçları/ Etkileri
Kuzey Avrupa Banka krizi	1990	İsveç ve Finlandiya Bankaları	Avrupa'nın geneli
Japonya krizi	1991	Emlak piyasası krizi ve ekonomik durgunluk	Tüm Uzak Doğu ülkelerinde hissedildi ve etkisi bu ülkelere ticari ilişkileri yağın batılı ülkelere hissedildi
Tekila Krizi	1194/1998	Meksika'daki parasal kriz	Latin Amerika ülkelerinde reel ve psikolojik ekonomik durgunluğa yol açtı
Asya krizi	1197/1998	Uzak Doğu'daki finansal ve reel sektörlerdeki kriz	Kriz tüm Asya ülkelerinde hissedildi ve etkileri Batı'daki ticari hacimde daralmaya yol açtı
Rusya Ruble krizi	1998/1999	Tüm ülkeyi ekonomik güvensizliğe ve durgunluğa iten kriz	Önemli sayıdaki FDI ve yerli firmaların Rusya'daki faaliyetlerine son vermeleri ile sonuçlandı.
Arjantin krizi	1998/2002	Meksika'daki Tekila krizinin bir benzeri	Arjantin ve Latin Amerika'da parasal ve reel ekonomik faaliyetlerde düşümlere yol açtı
Dotcom Bubble	2000	Gelişmiş ülkelerin Borsa ve Forex piyasalarında şok düşümler	Nasdaq ve diğer borsa faaliyetlerinde büyük iflaslara yol açtı
Housing Bubble	2008/2012	Amerika Birleşik Devletleri, subprime mortgage (yüksek risk ve yüksek faizli kredi)	Konut fiyatları aniden düşünce kredi piyasası çökmüş, kredi faizlerini ödeyemeyen düşük gelirli ailelerinin iflas etmelerine ve konutlarına el konması sonucunu doğurmuştur.

Kaynak: Spiegel Online: Fünf Jahre Lehman-Pleite: Was die Krisenverursacher heute machen

6.3.Borsa ve Döviz Piyasalarının Ekonomik Krizler Üzerindeki Rolü

Modern ekonomide borsa ve Forex (uluslararası döviz değişim piyasası) yatırım piyasaları, ekonomik krizlerin ve özellikle de finansal kaynaklı krizlerin baş aktörleri arasında yer almaktadırlar. Finansal krizler sermaye sahiplerinin gelecek kâr beklentilerini olumsuz

etkilemesi üretim ve istihdam krizlerini tetikler. Böylece domino etkisi yaratan krizler zinciri meydana gelir. Bunun başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Borsa ve Forex piyasasında aktif olan sermaye sahipleri liberal ekonomilerin en etkili ve aktif unsurlarıdır.
- Bu alana yatırılan sermayenin FDI gibi reel yatırımlara nazaran daha likit ve özgür olması.
- Bu piyasalarda yatırımcıların spekülâtif hareketlere açık olmaları veya zaman zaman bizzat bu tür hareketlerin asıl kaynağı olmaları.
- Büyük sermaye sahibi yatırımcıların kârlılıklarını artırmak için yeni destek ve direnç noktalarını zorlamak için koordineli bir şekilde piyasayı yönlendirme çabaları.
- Bir ülkede makroekonomik verilerin borsa ve Forex piyasası ile doğrudan bağlantılı olması.
- Merkez Bankalarının para arzını büyük oranda borsa ve Forex piyasalarındaki gelişmelere göre belirlemesi.

Tablo III'deki verileri incelediğimizde borsanın modern ekonomideki rolünün ne denli önemli olduğu görülebilir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (BIST İstanbul) 627 milyar TL piyasa değeri ile yatırımcılar için önemli bir yatırım merkezidir (NTV Online). Ancak dünyanın diğer borsaları ile karşılaştırdığımızda işlem hacmindeki değişmelerin dünya borsalarını dalgalanmaya itecek boyut ve etkinlik alanına sahip olmadığı görülür.

Tablo III: Para piyasalarına yön veren önemli borsa merkezleri

Borsa	Değeri (\$)	Borsa	Değeri(\$)	Borsa	Değeri (\$)
NYSE Euronext	14 trilyon	Toronto/Kanada	2 trilyon	İsviçre	1,23 trilyon
Nasdaq/ ABD	5 trilyon	Dax /Almanya	1,4 trilyon	Bovespa/Brezilya	1,22 trilyon
Nikkei Tokyo	3,5 trilyon	Avusturalya	1,38 trilyon	Kore	1,17 trilyon
Londra/İngiltere	3,4 trilyon	Bombay	1,26 trilyon	Shenzhen /Çin	1,15 trilyon
Şanghai/Çin	2,5 trilyon	Hindistan	1,234 trilyon	Bolsa de Madrid /İspanya	995 milyar

Kaynak: Reuters 2014

7. TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLERİN ETKİLERİ

Türkiye'yi etkileyen hiçbir ekonomik kriz sadece ekonomi kaynaklı değildir. Hemen hepsinin arka planında siyasi ve küresel gelişmeler olduğu gözlenmektedir. Bu yüzdendir ki, Tablo I' de sıralanan krizlerin belirli bir ismi varken, Türkiye'de etkili olan ekonomik krizlere buna benzer net bir isimlendirmeye gidilmemiştir (Alpago, 2002). Daha açık bir ifade ile Türkiye'de vuku bulan ekonomik krizlerin arka plandaki komplikasyonlar karmaşık olduğundan dolayı, krizlere karşı alınan önlem paketleriyle isimlendirilmişlerdir. Örneğin: 24 Ocak Kararları, 5 Nisan 1994 Kararları, 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Sağlama Programı, 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Hedef 2023 vb.

Türkiye'deki krizlere tarihsel bir bakış açısıyla bakıldığında, siyaset ile ekonomik krizler arasında doğrudan bir bağlantı söz konusu olduğu gözlemlenir. Darbelerin yapıldığı yıllarda ekonominin hacmi daralmış ve dış ticaret azalmıştır. Burada kriz ekonomik daralmaya yol açmıştır. Siyasi istikrarsızlık nedeniyle toplum için güvenlik ve politik endişeler ön plana çıkmıştır. Bunun neticesinde ekonomideki daralmanın boyutu ikinci plana ötelenmiştir.

Bunun bir sonucu olarak gerek bireyler ve gerekse firmalar hedeflerini ve beklentilerini daraltarak az ile yetinme eğilimi içine girmişleridir.

Türkiye dış ticareti 1950 ile 1980 yılları arasında oldukça istikrarsız ve düşük bir tablo sergilemiştir. Neticede bu yıllarda Türkiye ekonomisi darbe ve siyasi çalkantılarla gölgelenmiştir. Özellikle 1960 ile 1980 yılları arasında askeri darbeler siyasi manzaraya tamamıyla hâkimiyet sağlamıştır. 27 Mayıs 1960 yılında asker yönetime el koymuş ve Adnan Menderes Hükümeti düşürülmüştür. 1970 ve 1971 yıllarında askeri sistem tüm siyasi partileri kapatmış ve siyasi konular tamamıyla askeri yönetimin eli ile yürütülmüştür. Bu durum 1980 askeri darbesi ile başka bir boyuta ulaşmış ve bundan sonra asker, yönetimi aşamalı olarak sivillere devretmiştir. Bu dönemlerde dış ticaretin hacmi küçülmüş ve yabancı yatırımlar sadece ilaç, bazı makine ve teknolojik ürünlerle sınırlı kalmıştır (Alpago, 2002;156).

Ancak 1980 sonrası Türkiye hızla dünya piyasasına kendisini adapte etmeyi başarmıştır. Bunun sonucunda mal ve varlık piyasasında borsa, emtia ve Forex piyasaları Türkiye ekonomisinde önemli bir paya sahip olmaya başlamışlardır. Ne var ki, bu kez de bu tür piyasalarda meydana gelen krizler Türkiye'yi uzun süre etkisi altına almış ve Türkiye ekonomisi bunun sonucu olarak 1995 ile 2001 yılları arasında IMF programlarına göre yönetilmek zorunda kalmıştır. Ancak 2003 yılından itibaren Türkiye ekonomisi kademeli olarak IMF'siz istikrara doğru yol almıştır. Bu sürecin neticesinde, Türkiye IMF'ye olan borcunun 422,1 milyon dolar tutarındaki son taksitini 2013 Mayıs ayında ödeyerek IMF'ye borcunu sıfırlamıştır. Böylece son 10 yılda IMF'ye toplam 23,5 milyar dolar ödeyerek önemli bir borç yükünde kurtulmuştur (TCMB, 2013).

7.1.Devletin Ekonomideki Rolü

Serbest piyasa ekonomisinde laisses- faire –bırakın yapsınlar ilkesi hâkimdir. Ancak pratikte bu ilke ancak ceteris paribus yani normal şartlar altında geçerlidir. Bu şartların oluşmadığı ekonomilerde Keynesyenci görüşler devreye girmekte ve devlet gerektiğinde ekonomide düzenleyici ve denetleyici rolü üstlenmektedir. Bu konuyu Türkiye açısından ele aldığımızda parasal konularda TCMB'nin etkin bir rol aldığı gözlemlenir. Şöyle ki, devlet TCMB aracılığı ile piyasaya sürekli müdahalede bulunmaktadır. TCMB'nin bu müdahalelerde başvurduğu başlıca öğeler ise faiz ve döviz gibi rezerv araçlarıdır.

Devlet ayrıca ÖTV, KDV ve gelir vergileri aracılığı ile piyasada kaynak toplayan bir kurum gibi işlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ayrıca 2014 verilerine göre 3 milyon 195 bin 938 memur ve sözleşmeli personel istihdam etmektedir (DPB, 2015). Bütün bu veriler devletin ekonomideki rolü ve müdahale gücünün bir parçası olarak ele alındığında, aslında Keynesçi bir ekonomik yapının varlığından söz edilebilir.

7.2.Emtia Fiyatlarındaki Değişmeler ve Enflasyon

Enerji ve diğer küresel emtia fiyatlarında meydana gelen fiyat artışları Türkiye'de özellikle maliyet enflasyonunun artışına sebep olmaktadır. Bunun başlıca nedeni ise bu tür ürünlerin Türkiye'de kıt olması ve ekonomi için önemli girdiler olmalarıdır. Diğer bir ifadeyle, borsada işlem gören yani spekülâtif ticarete konu olan ürünler (altın, petrol, gümüş, buğday, şeker, kahve, soya vb.) hemen hepsi Türkiye piyasası için ithalata konu olan mallardır. Ayrıca Türkiye'de önde gelen imalat, tarım ve inşaat sektörleri büyük oranda petrol ve hammadde gibi ithal yan girdilere gereksinim duymaktadır. Dolayısıyla bu ürünlerdeki fiyat artışları

enflasyonu doğrudan tetikleyebilmektedir. Bu ürünlerdeki fiyat artışları Türkiye’de cari açığın artmasına da yol açmaktadır.

7.3. Dolar ve Euro’nun Önemi

Ekonomik ve parasal gelişmelere tarihsel dönüşümler açısından bakıldığında, Amerika doları Türkiye gibi tarihinde darbe ve beklenmedik krizlere açık gelişmekte olan ekonomiler için güvenilir bir para biriminden öteye bir yatırım aracıdır. 2002 yılından itibaren resmîleşen EU’nun ortak para birimi Euro da dolara benzer bir rol üstlemiştir. Yani insanlar getirisi düşük bile olsa paralarını dolar veya Euro cinsinden değerlendirmeyi tercih ederler. Bu yüzden ki Türkiye’de her şehirde çok sayıda döviz bürosu bulunmaktadır.

Bu büroların gelirleri daha çok dolar ve Euro cinsinden para değiş-tokuşu yapan vatandaşlardan sağlanan kurların alış ve satış farklarından meydana gelen kâr farklarında oluşmaktadır. Türk lirasının aşırı değerlenmesi ihracatı olumsuz yönde etkilerken, ithalatı ise artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında aslında Türkiye gibi ülkelerde ihracat genellikle avantajlı bir noktadadır. Çünkü yerli para, dolar ve Euro gibi yabancı paralar karşısında zayıf bir konumdadır. Burada önemli olan yerli üreticiye ihracata konu olan malların üretiminde gerekli teşvik ve desteğin sağlanmasıdır.

8. SONUÇ

Ekonomik krizlerin en belirgin özelliği meydana geldiği ülke veya bölgelerde yatırımcılar ve tüketiciler üzerinde güven sorunu yaratmasıdır. Bunun için krizlere müdahalede devletin ve ekonomiye yön veren birimlerin kredibilitelerini yeniden kazanma çabaları en başta gelen adımlar arasında yer almaktadır. Globalleşmeyle birlikte ülkeler zaman zaman meydana gelen krizlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Burada önemli olan gerek bireyler ve gerekse kurumların krizler için doğru ve yerinde çözüm bulup önlemlerini de buna göre hazırlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın ekonomik krizlerle mücadelede ve krizleri analiz etme konusunda araştırmacılara yardımcı kaynak olarak fayda sağlayacaktır. Güçlü bir ekonomik ve demografik potansiyele sahip bir ülke olmasına rağmen, Türkiye’nin 50 yıla yakın süredir EU üyesi olma kuyruğunda bekletilmesi gerçeğinin altında yatan nedenlerin var olmaya devam etmesi, darbe kültürünün sivil ve askeri alanda temel altyapıya sinmiş olması, toplumsal sorunlar, seçime ve hükümet programlarına endeksli siyasi atmosfer gibi gerçekler göz önüne alındığı zaman, ekonomik krizlerin ve istikrarsızlığın zaman zaman vuku bulacağı görülmektedir. Krizlerin temelini oluşturan ekonomik, politik ve sosyokültürel altyapının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu tür bir girişim ancak uzun vadeli ve çok yönlü olmakla başarı şansına sahip olur. Bugün mülteci ve göç akımlarının hedefi olan Batı Dünyası istikrar ve refahını büyük oranda bu tür yapısal değişimleri Sokrates ve Aristoteles gibi düşünürlerin fikirlerini geliştirerek toplumlarına uyarlayan zamanın toplum mimarları sayılan Erasmus, Hegel, Descartes, Spinoza, Galileo, Kepler gibi öncülere borçludur.

KAYNAKÇA

Alçın S., (2009), Para Sermaye-Üretken Sermaye Arasında Kırılma: 2008 Krizi, Econ Anadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi’nde sunulmuş tebliğ, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir

Altmiks, P. (2010), Im Schatten der Finanzkrise, Olzog Verlag, München

Alpago H., (2015a), Science and the Importance of the Scientific Approach, European International Journal of Science and Technology, ISSN: 2304-9693, January 2015

Alpago H., (2002b), IMF-Türkiye İlişkileri, Ötüken Yayınları, İstanbul

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 51

Eylül – Ekim 2015

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Alpago H., (2010c), Power and Poverty: Is the EU a New Planet?, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.

Bernanke, B. S., (2007), Globalization and Monetary Policy, Conference Notes at the Fourth Economic Summit, Stanford Institute for Economic Policy Research, Stanford, California, 2 March 2007.

Bradley B., Ferguson., Krugman P., Roubini N., Soros G., Wells R., (2009), The Crisis and how to deal with it. In The New York Review of Books. Volume 56, Number 10th, 11. Juni.

Case K., Fair R., Osterle S., (2009), Principles of Economics, 9th Edition.

DPB (Devlet Personel Başkanlığı), 2015

Friedman M., (1986), The Role of Monetary Policy, The American Economic Review, Volume LVIII, Number 1, March 1986

Harvey D., (2012), Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri, Sel Yayıncılık, İstanbul TCMB Yıllık Rapor, 2015

Marx K., (2008), Das Kapital, Kritik der politischen Ökonomie, Dietz Verlag von Rosa-Luxemburg-Stiftung, Berlin

Werner R. (2007), Neue Wirtschaftspolitik: Was Europa aus Japans Fehlern lernen kann, Verlag Fran Vahlen, München

Roubini N., Setser B., (2004), Bailouts or Bail-ins? Responding to Financial Crises in Emerging Economies. Institute for International Economics, Washington D.C.